

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Gotab, Stockholm 1996

ningar att finna läsare utanför de professionella retorik-forskarnas krets.

Nils Ekedahl

Roger Holmström: *Hagar Olsson och den växande melankolin. Liv och diktning 1945–1978*. Schildts 1995.

Med en andra del, betitlad Hagar Olsson och den växande melankolin, fullföljer och avslutar Roger Holmström sin brett upplagda monografi över den finlandssvenska diktaren och kritikern. Den förra volymen, Hagar Olsson och den öppna horisonten, lät läsaren följa hennes kulturella utspel under hennes mest aktiva skede, 1920- och 30-talen – Hagar Olsson var född 1893 – men tecknade också hennes liv fram till krigsslutet våren 1945.

Hagar Olsson är onekligen för eftervärlden mest känd som Edith Södergrans nära väninna. Hon var länge nog en eldsjäl med heta kinder. I en ålderdomsan-teckning, som Roger Holmström nu lyft fram och placerat som en ingress till sin bok, talar Hagar Olsson om hur det där underbara som hon inte känt sedan ungdomens dagar rört vid hennes hjärta. »Och mitt hjärta som varit stumt så länge, dött. Nu ropar det i vild extas: ja! ja! der är det du vill! Ge dig av bara, kasta dig ut i det okända, blint. Så har du ändå fått en smak av livet till sist.»

Roger Holmström har således rent av i och med sin boktitel angett att Hagar Olssons levnad alltmer skulle gå i den växande melankolins tecken. Hennes återkommande depressionstillstånd och täta lynnesutbrott vill Holmström beteckna som ett tungt arv efter fadern och som en huvudorsak till att hon tidigt bestämt sig för att aldrig gifta sig eller skaffa barn till världen. I eutanasidebatten, som ju nu på sistone aktualiserats i Sverige, gjorde Hagar Olsson 1967 ett inlägg; då hade hon själv ännu ett decennium kvar att leva. Läkarna borde göra sig förtrogn med »vördnaden för döden», skrev hon, »med mänskans rätt till en värdig död».

Holmström säger att han själv aldrig träffat Hagar Olsson, men hans framställning låter oss inte minst genom sin uppsjö av också mer eller mindre triviala detaljer komma hennes vardagsexistens mycket nära. »Den växande melankolin» som präglar hennes tillvaro förkväver först så småningom hennes eldsjäl, hennes entusiasm och engagemang. Alexis Kivi stod för henne som urtypen för den folkära diktaren. Hans sista ord på dödsbädden – »jag lever» – valde hon som överskrift och titel på den essä och bok som åtskilliga bedömare har velat beteckna som huvudverket i hennes mångsidiga och breda produktion. Det är en värdering som jag menar inte står sig i längden.

Jag lärde känna Gunnar Tideström, den framlidne litteraturprofessorn, när han var i färd med sin 1949 publicerade biografi över Edith Södergran och jag har naturligt nog med särskilt intresse följt Holmströms sorgfälliga redogörelse för Hagar Olssons och Tideströms mellanhavanden. Hagar Olsson återvände i juni 1945 till sitt hemland efter en längre exil i Sverige. Opinionsbildaren från 1930-talet hade blivit mer själv-

kritiskt inställd, mer tvehägsen och misantropisk, men lusten att kasta ut brandfacklor fanns kvar.

Roger Holmström tar upp varje debattartikel som hon offentliggjorde eller i stället ofta nog lät förbli otryckt. Titelessän i Jag lever, boken från 1948 och som hon gjorde ett otal utkast till, tar sin utgångspunkt i de ingripande upplevelser som atombomben och avslöjan-dena av förintelseelagren förde med sig och anlägger i anslutning härtill ett närmast metafysiskt perspektiv. Jag förbigår den blandade kritik som mötte hennes bok i de finlandssvenska tidningarna. I stället vill jag dröja vid Gunnar Tideströms nyanserade reaktion i ett tack-brev för boken; enligt min uppfattning, förklarar för övrigt Holmström, förmår ingen annan på samma sätt se både storheten och svagheten i Hagar Olssons fram-ställning.

Prästsonen Tideström, en strängt disciplinerad natur som jag uppfattade som icke troende, ger Hagar Olsson rätt i det centrala, som han säger: »vårt behov av att uppgå i ett överindividuellt jag, ja inte bara behov utan vår känsla i de stora ögonblicken av att vi verkligen gör det och är bärare av detta universella.» Hagar Olsson kretsar i hela sin diktning kring döden, och i sina sist tillkomna skönlitterära texter som Holmström på ett intresseväckande sätt analyserar, återkommer hon än en gång till »problemet kring den kristna tron».

När Hagar Olsson hösten 1946 anmälde Olof Enckells bok *Dn unge Diktonius* beklagade hon att inte Södergran, »den stora föregångerskan», först fått sin biografi. För Tideström var det angeläget att få tillgång till Södergrans brev till Hagar Olsson liksom överhu-vud taget att ställa allehanda frågor; han bombarderade formligen Hagar Olsson med dylika, förklarar Holmström. »Du måste förstå», skriver Hagar Olsson i ett av sina brev till Tideström, »att allt detta 'glömmande' av det som skedde mellan Edith och mig har sin rot i den oerhörda, nästan dödande chock jag fick, när budet nådde mig om hennes död på hotellet i Bandol.» Chockbeskedet om Edith Södergrans död 1923, konstaterar Holmström, upphörde aldrig att kasta sin slag-sugga över Hagar Olssons tillvaro. Den gjorde också vägen till brevtgåvan lång och snårig.

Om Södergran har Hagar Olsson skrivit på flera håll och i olika sammanhang; förordet till Ediths brev (1955) är väl vad man i första hand går till. Hur hon såg på Tideströms biografi får man inte full klarhet om i Holmströms bok. Måhända åsyftar hon denne när hon tillgriper glosan »ivriga sexualdetektiver» i ett inlägg i DN sedan Olof Lagercrantz hade publicerat en artikel om Edith Södergran och döden 1953. Han ville för sin del identifiera den älskare med »kalla ögon» som Södergran talar om i sin lyrik med döden. »Att belysa det samlade uttrycket för en skapande personlighet med utgångspunkt från ett enda motiv, här dödsmotivet, kan vara effektivt men måste bli skevt», invände emeller-tid Hagar Olsson i sin replik.

Hagar Olssons vänskap med Olof Lagercrantz ägnas på basis av deras inbördes brevväxling ett stort utrym-me i boken; Lagercrantz var outtröttlig i att stå henne bi. Det förefaller som om hon värderade hans Agnes von Krusenstierna-biografi högre än Tideströms bok. Därmed inte sagt att hon direkt räknade Gunnar Ti-

deström till »likmaskarna», ett tillmäle hon annrs gärna tillgrep gentemot litteraturhistorikerna! Roger Holmström sammanfattar klokt: »Hennes skepsis mot litteraturforskarna-likmaskarna förföljer henne livet ut, men Tideström lyckas steg för steg bygga upp en förtroendefull samtalsgemenskap som får henne att vidröra de smärtsammaste punkterna i hennes innersta.»

När Herbert Tingsten 1953–54 i DN hävdade att Sverige borde skaffa sig atomvapen och ansluta sig till Nato opponerade Hagar Olsson, som emellertid inte fick den ironiskt tillspetsade artikeln Bomben – vår beskyddare antagen. I stället publicerade hon den i Morgontidningen. Hagar Olsson förblir länge nog en stridbar kombattant med förmåga att gång efter annan åstadkomma en livlig debatt i »det efterkrigstida Finland», som Holmström skriver. Hon dryftar den finlandssvenska litteraturens trängda läge och förklarar helt sonika i anslutning till en föreställning av Gogols Revisorn på den finska nationalscenen 1959 att nu behövde Finlands folk mer än någonsin »den store revisorn» med kuras att ta itu med de många missförhållandena i samhället. »De intellektuella hos oss tar alltför sällan bladet från munnen.»

Det går en frisk fläkt också genom andra delen av Roger Holmströms monografi. Denne låter oss väl till överflöd ta del av alla Hagar Olssons lamentationer och oavlätliga kverulans, som i breven till Lagercrantz får fritt spelrum. Hon är överkänslig för ljud och en av Olof Lagercrantz uppgifter blir att förse henne med öronproppar. Men Hagar Olsson röner en välförtjänt uppmuntran från skilda håll. Svenska Litteratursällskapet i Finland gav henne sålunda 1959 sitt stora pris. Anders Huldén anmärkte försmädligt: »När tiden småningom visar att den oroande författaren trots allt tycks bli en klassiker, då ger man en ålderspension, en erkännande klapp på axeln, får att freda sitt samvete och återställa institutionens litterära anseende.» I ett brev 1969 säger Hagar Olsson att hon fann det kusligt att bli överhopad med medaljer, »som om de ville skynda sej innan jag dör».

När Hagar Olsson vid läsningen av Elmer Diktonius samlade skrifter återupplevde 20-talets radikala kulturkritik, Ultrafälttåget inte minst, och mindes Edith Södergran som modernismens Jeanne d'Arc-gestalt, medgav hon att det var en de omöjliga förhoppningarnas tid. Året var nu för brevet till Diktonius 1957. Ändå ville hon intala sig förhoppningar:

»Hej, Diktonius, du gamle stridskamrat. Kanske var våra förhoppningar inte så omöjliga ändå. Kanske finns det annat än sputnikar som står och väntar bakom dörren.»

Ulf Wittrock

Festskrift 18.10.1995 Johan Wrede. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1995.

Svenska litteratursällskapet i Finland celebrerar Johan Wredes 60-årsdag med en festskrift, nr 594 i dess skriftserie. Svenska litteratursällskapet saknas på Tabu-

la Gratulatoria; denna recension vill söka gottgöra försummelsen. Jag minns Johan Wrede som Harry Martinson-forskare i Uppsala i början av 1960-talet. Hans doktorsavhandling, Sången om Aniara. Studier i Harry Martinsons tankevärld (1965), anmäldes i *Samlarer* av Sven Delblanc, fakultetsopponenten, som gjorde full rättvisa åt Johan Wredes analytiska skärpa. En reservation inför argumenteringen gällde dennes resonemang kring litterära påverkningar. »Jag har svårt att tro att Martinson som litterär anlagstyp kan uppbåda den ironiska distans som allusionstekniken förutsätter», anmärkte Delblanc. När nu Lars Huldén i festskriftens inledning betraktelse, »Dalin, Bellman, Runeberg», vill påvisa »vissa inflytelser», som han säger, från Dalin på Bellman liksom från Bellman på Runeberg, tar han tillfället i akt att försvara den emellanåt kritiserade påverkningsforskningen. Naturligtvis är det meningsfullt och ibland spännande att visa hur författare påverkar varandra, förklarar han: »Det säger någonting om diktens mekanismer.» Bellman excellerar, liksom tidigare Dalin, med parodiska grepp. Allusionstekniken kombinerar han på ett lysande vis med parodin i den av Anton Blanck skärskådade åttionde episteln; det är ju Boileau som han här knyter an till.

Runeberg står som centralgestalt i den första av festskriftens tre avdelningar. Michael Ekman reflekterar i en uppsats över frågan vad Svartsjukans nätter egentligen handlar om och han menar sig finna parodiska stycken i texten. Magnus von Platen svarar för en när läsning av Fänrikens marknadsminne där fänrikens misshumör ställs i fokus och Tore Wretö anställer »hypoteser kring ett diktbygge», Kung Fjalar, varvid Oikonna-gestalten visserligen tillerkänns rollen av »ett slags foggestalt» men det på samma gång pointeras att Kung Fjalar är sina läsares dikt och inte längre sin skapares. Louise Vinge ger sig med utgångspunkt i tredje sången av Hanna ut på fria ornitologiska strövtåg i senare tiders facklitteratur i ämnet. Med pedagogiska glasögon vill Håkan Andersson, som han själv säger, granska polemiken i »trädgårdsmästarbreven» mellan Runeberg och Lars Stenbäck. Nationalskalden Runeberg får vederbörlig tribut i uppsatser av Matti Klinge och Rainer Knppas.

Så träder bland bidragsgivarna några kvinnor upp i samlad trupp. Marja Lehtonen dryftar på nytt den tope-lianska världsbildens mörka sida, Agneta Rahikainen behandlar J.V. Snellmans formalistiska dogmer om vad som går an för en kvinna, Pia Forsell tar upp Fredrika Runebergs växling »mellan familjeideologi och emancipation» och Mari Koli anlägger ett feministiskt perspektiv på den litteraturhistoriska behandlingen av Finlands svenska litteratur.

Festskriftens andra avdelning ägnas i första hand nyare finlandssvensk litteratur. Merete Mazzarella framhåller att Runar Schildt väl kunde skildra storsladsmoderniteten om också inte bejaka den och Roger Holmström syftar till att ge »några exempel på 'experimentets tradition' i finlandssvensk modernism». George Schoolfield granskar i sin analys av ett Edith Södergran-poem, Visan från molnet, mångfalden av förefintliga översättningar och konstaterar att »tranlations can occasionally be of some aid in interpre-